

K. Piekarskiego (wg którego książka źródłem wiedzy o książkach i bibliotekach)¹⁴⁹. Chociaż tylko 10 bibliotek posiada względnie optymalne dane źródłowe — księgozbiory te są w jakimś sensie reprezentatywne dla wszystkich bibliotek dominikańskich w Polsce. Bowiern w tej grupie znajdują się zarówno duże biblioteki jak klasztoru w Krakowie, średnie oraz małe z Bochni czy z Dzikowa. Opracowanie więc nawet tylko tych kilku bibliotek pozwoliłoby na wyciągnięcie pewnych wniosków o pozostałych bibliotekach, o których niewiele wiadomo.

Druga grupa — biblioteki z inwentarzami (katalogami) też nadają się do opracowania, stosując metodę J. Ptaśnika. Pożyteczne byłoby przygotowanie tych inwentarzy do druku.

Zachowane fragmenty księgozbiorów dominikańskich tylko wtedy mogą przedstawiać obraz danej biblioteki, jeśli jest ich możliwie dużo i wówczas należałoby zastosować metodę K. Piekarskiego. Celowe wydaje się sporządzenie spisu książek tych bibliotek dominikańskich, które mają ich dość dużo, a nawet wszystkich zachowanych książek z dawnych wspomnianych księgozbiorów.

Niezależnie od materiału zgromadzonego w tym artykule, konieczna jest dalsza kwerenda po wspomnianych wyżej bibliotekach polskich i zagranicznych poprzez ich katalogi, w tym także dawnych bibliotek gimnazjalnych, jak i po archiwach kościelnych i państwowych. Duże znaczenie dla rekonstrukcji bibliotek ma też literatura przedmiotu, która ułatwia odnalezienie źródeł bibliotecznych, uzupełnia je, a czasem sama staje się źródłem, podając np. informację o lokalizacji czy urządzeniu wnętrza biblioteki¹⁵⁰. Dalsze poszukiwania szczególnie są potrzebne ze względu na biblioteki grupy III, a zwłaszcza IV i ostatniej. Zapewne uzupełnią one wiadomości o tych księgozbiorach, odkrywając źródła, których dotychczas nie udało się odnaleźć.

RECENZJE I SPRAWOZDANIA

WYDANIE KODEKSU O ŚW. JADWIDZE Z ROKU 1353

W 1954 roku postawił słuszny i aktualny postulat ks. prałat Józef Gottschalk, autor najobszerniejszej i najpełniejszej dotychczas monografii historycznej o św. Jadwidze, wydanej w Kolonii w 1964 roku pt. *St. Hedwig Herzogin von Schlesien*, liczącej 359 stron, opatrzonej licznymi ilustracjami, żeby „wydano wreszcie faksimile kodeksu” z 1353 roku¹. Marzenia te stały się rzeczywiście faktem w 1972 roku, ale droga do ich realizacji była długa i najeżona przeróżnymi trudnościami.

Jak wiemy, uroczystość kanonizacyjna św. Jadwigi, zmarłej w 1243 roku, żony księcia Henryka I Brodatego, odbyła się w dniu 26 marca 1267 roku i dokonał jej papież Klemens IV w kościele dominikanów St. Mariä di Gradi w Witerbo, gdzie umieszczono też z tej racji odpowiedni napis: „W świątyni tej została Jadwiga księżna polska przyjęta uroczystość w poczet świętych w r. 1267 przez Klemensa IV tu pochowanego: święto jej przypada na dzień 15 października”.

Komisarzami papieskimi w procesie kanonizacyjnym św. Jadwigi byli biskup kujawski Wolimir i prowincjał dominikanów polskich i czeskich Szymon.

Siłą konieczności w związku z zabiegami i staraniami kanonizacyjnymi musiano sporządzić dość wcześnie opisy życia św. Jadwigi. Życiorysy te wpływały też niewątpliwie wydatnie na rozwój jej czci. W związku z omawianym przez nas kodeksem z 1353 roku interesuje nas najwięcej życiorys św. Jadwigi, najbardziej znany, zwany „Legenda św. Jadwigi” (*Legenda maior et minor de sancta Hedwigi*), napisany przez nieznanego autora, duchownego w 1300 roku. W jego zakończeniu podano: „Explicit legenda maior et minor de sancta Hedwigi anno domini millesimo CCC^o consummata”. Oryginalny rękopis zaginął, ale zachowały się jego odpisy. Między innymi posiadaniem jednego z odpisów tegoż życiorysu cieszy się Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu, który określił Gustaw Adolf Stenzel jako „najlepszy z ocalałych rękopisów”. Tenże żywot św. Jadwigi uważany jest przez badaczy za „perłę średnio-

¹⁴⁹ W. Jabłońska, *Inwentarze...* s. 73—74.

¹⁵⁰ J. Ch. Kundmann, *Academiae et scholae Germaniae, praecipue Ducatus Silesiae, cum Bibliothecis in Nummis...* Wrocław 1741, s. 340—341; P. H. Pruszc, *Klejnoty...* s. 94.

¹ J. Gottschalk, *Beiträge zur Hedwigsverehrung*, „Arch. f. schles. Kirchengesch.” Bd 12: 1954 s. 56; *Die älteste Bilderhandschrift mit Quellen zum Leben der hl. Hedwig im Auftrage des Herzogs Ludwig I. von Liegnitz und Brieg im Jahre 1353 vollendet*, hrsg. von P. Ludwig, „Aachener Kunstblätter” H. 34: 1967 s. 61—161.

wiecznej prozy narracyjnej łacińskiej". Tekst łaciński tegoż życiorysu doczekał się krytycznego wydania G. A. Stenzla i Władysława Semkowicza.

Na temat autora legendy św. Jadwigi trudno podać konkretne wyjaśnienie i rozstrzygnięcie. Autor pisze o sobie przy końcu legendy: „ego pauper et modicus, collegio pauperum aggregatus”. Autorem mógł być zakonnik franciszkański. Profesor Semkowicz upatruje autora legendy w jakimś Polaku. Inni badacze podają, że „anonimowy autor był niewątpliwie Polakiem”.

„Świadomym fundatorem”² nazwano nie bez słuszności w zakresie szczerzego mecenatu sztuki w średniowieczu polskim księcia Ludwika I z Brzegu (zm. 1398), który polecił wykorzystać w 1353 roku żywot św. Jadwigi z 1300 roku i ozdobić go 65 rysunkami piórkowej roboty odnoszącymi się do ważniejszych szczegółów i działalności świętej księżnej. Dzieło to było niewątpliwie trudne. Wprawdzie treść była dana bogata, jaką zawierał żywot świętej, ale wyposażenie jej w bogate miniatury nie należało do łatwych. Dokonał tego jednak przedsięwzięcia dla księcia Ludwika I z Brzegu Mikołaj Pruzia z Lublina, dając w wyniku swego wysiłku *Kodeks lubiński z Legendą obrazową o św. Jadwidze*, mający długą historię w myśl: „habent sua fata libelli”. W ciągu sześciu przeszło wieków kodeks odbył dość długą wędrówkę. Ze śląskiej kolebki wędrował poprzez Czechy, Wiedeń, Kanadę, New York i powrócił znowu do Niemiec.

Pierwszym jego właścicielem był wspomniany mecenas, książę Ludwik I z Brzegu. Karta 148^r podaje: „Explicit legenda maior et minor de sancta Hedwigi anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo tercio consummata. Comparata autem per inclitum ducem dominum Lodewicum ducem Slesie et dominum Legnicensem in honore beatae Hedwigis quondam ducisse Slesie tociusque Polonie. Scripta est autem per manus Nycolai Pruzie foris civitatem Lubyn”. Najprawdopodobniej przekazał książę Ludwik I tenże kodeks ufundowanej przez siebie kolegiacie pod wezwaniem św. Jadwigi w Brzegu w 1369 roku³. Znaki proveniencyjne wskazują na kolegiatę brzeską wyraźnie: fol. 3^r — ecclesie Eregensis ecclesie collegiate, fol. 70^r — ecclesie collegiate Eregensis.

W czasie rozwijającego się protestantyzmu na Śląsku kolegiata brzeska została zniesiona w 1534 roku i kodeks przeszedł w posiadanie książęcego gimnazjum w Brzegu i tutaj znajdował się prawie przez sto lat. W 1630 roku książę Jan Chrystian z Brzegu zabrał kodeks z biblioteki gimnazjalnej i подарował go biskupiemu administratorowi Ja-

nowi Breunerowi w Nysie. Kodeks nie gościł w jego rękach zbyt długo, gdyż powędrował w posiadanie radcy cesarskiego Franciszka Godfryda Troilo. Od połowy XVII wieku kodeks znajdował się w bibliotece księcia Juliusza Henryka von Sachsen-Lauenburg, rezydującego w swych dobrach Schlackenwerth (Ostrov), który nabył bibliotekę Troila. Po śmierci księcia w 1665 roku odziedziczyła go jego córka Maria Benigna, żona marszałka Oktawiusza Piccolominiego. Od niej otrzymał kodeks klasztor pijarów w Ostrovie. Świadczy o tym adnotacja na fol. 2r. „Ex libris Principissae Piccolominia Bibliothecae Slacoverdensis Scholarum Piarum”. Od wspomnianej miejscowości przyjęła się nazwa na jego określenie: Kodeks ostrowski (Schlackenwerther Kodex). W roku 1876 nastąpiło ostateczne zniesienie klasztoru pijarów w Ostrovie. Miasto stało się właścicielem kodeksu i klasztornej biblioteki.

Wiek XX sprowadził nowe koleje w dziejach kodeksu. W roku 1910 drogą sprzedaży biblioteka pijarów wraz z kodeksem przeszła do wiedeńskiego Antykwarjatu Gilhofer — Ranschburg, gdzie go nabył dla swych zbiorów Rudolf Guttman. Zdołał on szczęśliwie przechować kodeks w zamęcie i niepewności pierwszej wojny światowej. W 1938 roku zbiór Guttmana uległ sekwestracji. Kodeks z 1353 roku został przekazany Austriackiej Bibliotece Narodowej w Wiedniu. Guttman musiał opuścić Austrię. Nacjonalsocjaliści wprowadzali swoje porządki. W przyszłości projektowali oni urządzać „Hitler — Museum” w Linzu i tam zamierzali umieścić kodeks o św. Jadwidze. Wobec zbliżającego się frontu w 1945 roku wywieziono kodeks z innymi zbiorami z Wiednia i ulokowano go w kopalni soli w Alt-Aussee koło Salzburga. Wprawdzie były poważne zamiary wysadzenia kopalni przez cofające się oddziały esesowskie, ale miejscowi górnicy uniemożliwili ich realizację i w 1947 roku Guttman mógł przejąć swoje zbiory ulokowane w kopalni razem z kodeksem z 1353 roku, który przewiózł do Royal Oak w Kanadzie. W 1964 roku kodeks nabył za pośrednictwem H. P. Krausa z New Yorku dr Piotr i Irena Ludwig w Aachen. Ich ogromną zasługą jest umożliwienie wydania kodeksu o św. Jadwidze i udostępnienie go szerszym kołom naukowym dla odpowiednich badań.

Kodeks został wydany w dwóch tomach: *Der Hedwigs-Codex von 1353. Sammlung Ludwig*. Herausgegeben von Wolfgang Braunfels. 1. Band: *Faksimile der vollständigen Handschrift*, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1972 k. 204; 2. Band: *Texte und Kommentare mit Beiträgen von Wolfgang Braunfels, Josef Krása, Klaus Kratzsch und Peter Moraw*, Berlin 1972 s. 232, folio.

Kodeks wyszedł w 850 numerowanych egzemplarzach. Dla celów handlowych nie zostały przeznaczone egzemplarze od 651 do 850. Obydwa tomy kosztują 950 marek zachodnioniemieckich.

Właściciel kodeksu z 1353 roku, dr Piotr i Irena Ludwig z Aachen,

² A. Karłowska-Kamzowa, *Fundacje artystyczne księcia Ludwika I Brzeskiego. Studia nad rozwojem świadomości historycznej na Śląsku XIV—XVIII w.*, Opole 1970 s. 3.

³ J. Gottschalk, *Beiträge*, s. 56 nn.; *Der Hedwigs-Codex von 1353*, Bd 2 s. 11.

podarowali jeden egzemplarz oznaczony numerem 674, wydanego kodeksu bezpłatnie do zbiorów Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, a przesłał go ks. prałat Józef Gottschalk z Fuldy, aby służył polskiej nauce, ponieważ jego zdaniem opisany kodeks — „für die polnische Geschichtswissenschaft von Bedeutung ist“⁴.

Przy okazji pragniemy na tym miejscu podziękować szlachetnym ofiarodawcom za piękny gest ułatwiający słuzenie obiektywnej nauce.

Bp Wincenty Urban

Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu, ustrój i uposażenie*. Poznań 1972 ss. 118, mapa. Uniw. im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Historiografia polska, a obecnie i litewska, zajmuje się dość często zagadnieniami przedchrześcijańskiej Litwy, dziejami biskupstwa wileńskiego jak również wszechstronną problematyką historyczną związaną z ustrojem, uposażeniem, funkcją oddziaływania i instytucjami pierwszego litewskiego biskupstwa, przy czym prace te dążą do wyczerpania całokształtu zagadnienia.

Litwie pogańskiej i początkowej fazie chrześcijaństwa poświęcone są prace wybitnych historyków między innymi W. Abrahama¹, S. Smolki², J. Fijałka³, K. Chodynickiego⁴, M. Kosmasa⁵. W. Abraham omówił recepcję chrześcijaństwa na Litwie do Władysława Jagiełły, wnioski i osiągnięcia badawcze są aktualne nadal. S. Smolka rozpracował przygotowanie i przebieg chrztu Litwy. J. Fijałek opracował akcję misyjną do XV wieku, kładąc nacisk na wielkie sukcesy w chrystianizacji całej Litwy. K. Chodynicki przebadał próby chrześcijaństwa przed 1386, a w licznych artykułach zajął się prawosławiem na Litwie. Próbą całościowego ujęcia zagadnienia aż do czasów reformacji jest świetnie udokumentowany artykuł Marcelgo Kosmasa. Autor zajął się problemem chrztu władców Litwy do 1386 r., penetracją chrześcijaństwa przed 1386 r., samym chrztem Litwy, synkretyzmem i resztkami pogaństwa, a w zakończeniu podał wnioski. W historiografii litewskiej po II wojnie światowej chrystianizację Litwy omawiają prace: J. Ziugłda⁶, M. Jučas⁷, J. Jurginis⁸. Dzieje biskupstwa wileńskiego zostały opracowane przez W. Wijuk-Kojałowicza⁹, praca zawiera źródła, których obecnie już nie ma. A. Naramowski¹⁰ przytacza również wiele źródeł. Monografią biskupstwa stała się praca ks. J. Kurczewskiego napisana w początkach tego wieku, wnioski i wiele danych nie straciło na aktualności.

¹ W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, t. 1, Lwów 1904; tenże, *Polska a chrzest Litwy*, w: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914 s. 3—34.

² S. Smolka, *Rok 1386. W pięciowiekowej rocznicy*, Kraków 1886; tenże, *Kiejstut i Jagiełło*, Kraków 1888.

³ J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcjanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu pod koniec Rzeczypospolitej*, w: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, s. 39—333.

⁴ K. Chodynicki, *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386*, „Przegląd Historyczny” t. 18, 1914 s. 215—319; tenże, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska*, t. 1, Warszawa 1934.

⁵ M. Kosmas, *Pogaństwo, chrześcijaństwo i synkretyzm na Litwie w dobie przedtrydenckiej*, „Komunikaty mazursko-warmińskie” 1972 nr 1 (115) s. 103—137.

⁶ J. Ziugłda, *Lietuvos TSR istorija*, t. 1, Wilno 1957.

⁷ M. Jučas, *Nuo Krévos sutarties iki Liublino unijos*, Kowno 1970.

⁸ J. Jurginis, W. Merkys, *Historia Litewskiej SRR*, Kowno 1969.

⁹ A. Wijuk-Kojałowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinentium*, Vilnae 1650.

⁴ List ks. J. Gottschalka, Fulda 27 XI 1972.